

Männen som stoppade Sovjet

Publicerad: 13 juli 2004

För sextio år sedan avbröt Stalin anfallet mot Finland vid byn Ihantala. En underlägsen finsk armé höll ställningarna i Nordens blodigaste slag. I ett nytt filmprojekt, med kritikerrosade "Framom främsta linjen" som första del, upprätthålls minnet av de hårda striderna.

Tre dagar efter den allierade landstigningen i Normandie den 6 juni 1944 inledde Sovjetunionen ett strategiskt anfall mot Finland, vars omedelbara avsikt var att krossa det militära hotet i nordväst. Under skydd av en av andra världskrigets mest förödande artillerikoncentrationer och understödda av en väldig flygarmada inledde stora sovjetiska elitförband en offensiv mot den finska huvudförsvarslinjen på Karelska näset. Styrkorna leddes av kommandören för Leningradfronten, general Leonid Govorov. Reserverna medräknade uppgick de ryska styrkorna till 270 000 man, 24 divisioner understödda av överlägsna artilleri-, pansar- och flygförband. Sammanlagt var över fyrtio sovjetiska divisioner koncentrerade mot Finland. De finska ställningarna försvarades av endast 75 000 man. Syftet var att genom en snabb militär operation, där den sovjetiska övermakten skulle vara utslagsgivande, inta Viborg för att sedan låta stridsvagnarna rulla vidare mot Helsingfors. Detta var det brutala, definitiva svaret på upprepade finska fredstrevare.

Den väldiga sovjetiska militära övermakten gjorde att två finska försvarslinjer snabbt bröt samman och de sovjetiska trupperna kunde rycka fram tio mil på lika många dagar. Viborg intogs överraskande nog utan större strider redan den 20 juni. Men sedan valde Govorov, som ett par dagar tidigare befordrats till marskalk, att invänta nya order från Moskva och begärde samtidigt ytterligare förstärkningar. De två dagar som ryssarna gjorde halt vid Viborg gav de retirerande och hårt ansatta finländska trupperna ett visst andrum och gjorde det möjligt för dem att omgruppera sig och på nytt bjuda motstånd mot de invaderande sovjetiska divisionerna.

Trots att man i det finska högkvarteret i S:t Michel hade mycket information och underrättelsematerial som pekade på att en sovjetisk invasion på Karelska näset var nära förestående, förhöll man sig direkt passiv. Flera år av ställningskrig hade trubbat av sinnena och invagat den militära ledningen i tron att finska huvudförsvarslinjen var stark nog att klara av ett sovjetiskt anfall. En annan orsak var att högkvarterets starke man, operative chefen general Aksel Airo, helt enkelt inte ville oroa överbefälhavaren, marskalk Gustaf Mannerheim (77) med alarmerande rapporter.

När det sovjetiska storanfallet på Karelska näset kom den 9 juni 1944 var huvuddelen av den finska fältarmén grupperad på Aunusnäset mellan Ladoga och Onega, även kallad Svirfronten. I Mannerheims strategiska planering ingick nämligen att hålla fast vid de ockuperade områdena i Fjärrkarelen, som en pant vid kommande förhandlingar. Denna strategi tvingades man nu snabbt överge. Det primära målet blev i stället att skyndsamt undsätta de numerärt och materiellt så underlägsna och hårt ansatta finländska trupperna på Karelska näset.

Det svensktalande infanteriregementet IR 61 hade i flera år varit förlagt vid Svirfronten. Det leddes av den finskspråkige överstelöjtnanten Alpo Marttinen, som var försvarets yngste regementschef när han utnämndes vid blott 33 års ålder 1942.

Tillsammans med många andra enheter snabbtransporterades regementet nu via järnväg ner till Karelska näset. IR 61 anlände till Tienhaara strax väster om Viborg den 22 juni, där det genast avlöste utmattade finländska förband och började gräva ner sig inför den förestående försvarsstriden. Den sovjetiska planen gick ut på att anfälla över Viborgsviken just vid Tienhaara, och att därefter rycka fram på bred front mot det inre av Finland, Helsingfors skulle erövras i mitten av juli. På goda grunder kom Tienhaara att kallas "Finlands lås". Att dyrka upp det låset var ett primärt sovjetiskt mål.

Det stora ryska genombrottsförsöket inleddes den 23 juni kl. 7, då de sovjetiska styrkorna satte in mördande artilleri- och granatkastareld samt anföll med stora formationer bomb- och markstridsplan och ett par regementens styrka över sundet. De välmotiverade unga "sextiättorna" lyckades med

kräftfullt stöd av artilleriet slå tillbaka anfall efter anfall. Dånnet från striderna hördes ända bort till S:t Michel.

När marskalk Mannerheim lyckades få telefonkontakt med överstelöjtnant Marttinen på kvällen den 23 juni kunde denne utmattad men stolt rapportera: "Herr marskalk, Tienhaara håller". Överbefälhavaren svarade lättad: "Finlands lås håller. Jag tackar - översten!". Marttinen blev därmed som 35-åring försvarets yngste överste. I december 1944 utnämndes han och kollegan Adolf Ehrnrooth till Mannerheimriddare.

Det framgångsrika försvaret av Tienhaara kan med rätta betecknas som Finlands första avvärjningsseger under denna sommars blodiga reträttstrider. Men flera sådana återstod innan den akuta faran för Finland var över.

Den 25 juni 1944 satte Sovjetunionen in en ny offensiv, denna gång i riktning mot Tali-Ihantala en mil nordost om Viborg. Här utspelades under två veckor fram till den 9 juli Nordens största slag. Vardera sidan engagerade huvuddelen av sina styrkor på Karelska näset till ett område som blott är ett par kvadratomil stort. General Gusev satte in nio divisioner med totalt cirka 84 000 soldater.

På finsk sida kunde man bara sätta in fem decimerade divisioner, ca 40 000 man. I fråga om pansar, flyg och artilleri var den sovjetiska övermakten ännu mer överväldigande.

Den 29 juni var en av de svåraste och tyngsta dagarna i detta väldiga slag. Den dagen stod det klart att de utmattade finländska styrkorna inte orkade fullfölja pansargeneralen Ruben Lagus plan att inringa stora delar av de ryska trupperna. Fronten vid Tali brast. Med yttersta möda kunde de finska truppspillrorna omgrupperas längre norrut vid Ihantala by dit de sista finska reserverna anlände. Ihantala blev nu rysk kraftsamlingsriktning, samtidigt också själva kärnan i den tredje finska försvarslinjen, alltjämt helt obefäst. Gusev var väl medveten om att lyckades han forcera det finska försvaret på detta frontavsnitt låg vägen mot Imatra och Villmanstrand öppen. Vidare kunde man falla de kvarvarande finländska trupperna på Aunusnäset i ryggen.

Men finska försvarslinjen höll och stabiliserades, till stor del tack vare formidabelt artilleriunderstöd och synnerligen effektivt pansarvärn. Inte mindre än 300 av de sammanlagt 600 sovjetiska pansarvagnar som fanns på Karelska näset förstördes under dessa fjorton dagar. "Miraklet vid Ihantala" var ett faktum.

Stalin gav den 12 juli order om att avbryta angreppet. Finska fjärrspaningspatruller som befann sig långt bakom fiendens linjer kunde per radio rapportera hem att omfattande transporter med fyllda järnvägsvagnar och lastbilar gick i riktning mot Leningrad. Men i andra riktningen gick de tomma. Orsaken till att de sovjetiska trupperna drogs tillbaka var att de behövdes i en ännu viktigare offensiv, kapplöpningen till Berlin hade börjat.

Med tanke på den kraftiga artillerikoncentrationen och allt bomb- och attackflyg är det föga överraskande att förlustsiffrorna under dessa två intensiva veckor enbart i detta slag blev synnerligen höga. Sovjetunionen förlorade mellan 18 000 och 20 000 man varav 4 500-5 500 stupade och 13 500-14 500 sårade.

Även på finländsk sida krävdes stora människooffer. I juni-juli stupade omkring 12 000 man. Totalt stupade över 60 000 finländska soldater under Fortsättningskriget.

I de hårda slutstriderna på Karelska näset ingick ett 50-tal rikssvenskar, som tillhörde Svenska frivilligkompaniet. Av de sammanlagt 1 694 rikssvenskar som deltog i Fortsättningskriget "För Nordens frihet och Sveriges ära" stupade 83 varav 13 blev kvar på slagfältet. Vidare sårades 200 av vilka 30 blev krigsinvalida.

Statsminister Göran Persson höll i november 2002 "Ahtisaari-föreläsningen" ett säkerhetspolitiskt anförande på universitetet i Jyväskylä. Han inledde med att berätta att dokumentärfilmen om "Miraklet vid Ihantala" gjort djupt intryck på honom. Statsministern fortsatte: Filmen "handlar om Röda arméns storoffensiv med 150 000 man på Karelska näset i juni-juli 1944. Det sovjetiska anfallet avvärjdes av 40 000 finska soldater. Det var kanske det blodigaste fältslaget i Nordens historia. Jag har uttryckt min ödmjukhet och tacksamhet inför den finska insatsen. Det förtjänar att upprepas här idag i Jyväskylä att Finland vid detta tillfälle avvärjde vad som kunde ha blivit en ödesdigert sovjetisk expansion västerut".

Tio år tidigare sade dåvarande statsministern Carl Bildt, när han talade inför Samfundet Sverige-Finland: "Fronten höll också sommaren 1944 detta faktum var troligen en nödvändig förutsättning för vår egen säkerhetspolitiska linje under efterkrigstiden På tröskeln till det nya Europa bör vi inte glömma hur en av de sannolikt avgörande förutsättningarna för detta läge skapades sommaren 1944". Många böcker har skrivits om de hårda striderna på Karelska näset sommaren 1944. Den svenske officeren *Orvar Nilsson*, som själv mycket förtjänstfullt deltog i dem och också hade varit med som frivillig under Vinterkriget, gav 2002 ut sin uppmärksammade bok *När Finlands sak blev min* (Schildt, 304 s).

Den finländske journalisten och författaren Benedict Zilliacus, som deltog som reservofficer vid slaget vid Tali-Ihantala, publicerade 1987 boken "Bergets skugga". Den anses med sina intensivt fångade ögonblicksbilder blandade med reflexioner om dödsfruktan och dödande vara en av de främsta skildringar som finns från detta avgörande slag.

En tredje litterär skildring som gjort ett djupt intryck på många är 50-talslyrikern Lasse Heikkiläs (1925-61) posthumt utgivna "Balladen om Ihantala" (i svensk tolkning av Benedict Zilliacus, 2000). I diktens form låter Heikkilä sina stupade kamrater ur sina krigsgravars djup presentera sig och sina skakande berättelser. Heikkilä visste vad han skrev om, ty han hade som 19-årig pansarvärnsskytt varit med om skärselden vid Ihantala.

Med anledning av 60-årsjubileet och i syfte att hedra minnet av de hundratusentals finländska soldater som räddade Finland från ockupation 1944 inleddes för fyra år sedan filmprojektet "Från Svir till Näset". Avsikten är att med krigsveteranernas hjälp så sanningsenligt som möjligt i två spelfilmer av dramadokumentär karaktär skildra hur det verkligen gick till när man lyckades förhindra Sovjetunionens utbredning till Norden. Den främsta målgruppen är skolungdomar och studenter. Åke Lindman är regissör och manusförfattare fil dr Stefan Forss och Benedict Zilliacus.

Den första filmen: "Framom främsta linjen" hade premiär i våras. Den har redan setts av närmare hundra tusen biobesökare i Finland och av mer än elva tusen i Sverige. Det är publikrekord för en finlandssvensk film.

Filmen handlar om överstelöjtnant Marttinen och infanteriregemente IR 61:s insatser söder om floden Svir åren 1942-43. I centrum står här den aktiva patrulltjänst, som huvudsakligen leddes av löjtnant Harry Järv. Han blev sedermera ställföreträdande riksbibliotekarie i Sverige. Filmen utmynnar i regementets framgångsrika försvarsstrid vid Tienhaara midsommaren 1944. Den andra filmen kommer att handla om den avgörande finska avvärjningssegern vid Tali-Ihantala 1944. Filmen beräknas ha premiär hösten 2006.

Det stora filmprojektet är av naturliga skäl en nationell angelägenhet i Finland och det står under president Mauno Koivistos beskydd. Han är själv krigsveteran och ingick i den legendariske Mannerheimriddaren Lauri Törnes fjärrspaningspatrull.

Intresset i Sverige är också stort och med Kungliga krigsvetenskapsakademiens stöd har man samlat in mångmiljonbelopp i syfte att kunna genomföra det angelägna projektet.

Fredrik Vahlqvist

Fredrik Vahlqvist är ambassadör vid den Heliga Stolen och ordförande i Svenska Finlandsvilligas minnesförening